

**A 18. SZÁZADI
SÁROSPATAKI KÉZIRATOS VERSGYŰJTEMÉNYEK II.
(Népdalszerű és népoktató szövegek)**

KOMÁROMY SÁNDOR

Népdalszerű szövegek, folklór, népiesség

Az előző fejezetekben már megállapítottuk, hogy a kéziratosszerű versgyűjtemények és a népi kézírásos könyvek között alapvető tartalmi, funkcionális és időbeli különbségek vannak. * Mindezekkel összefüggésben úgy véljük, a különbségtevésben igen lényeges a népiesség megítélése. Előrebocsátjuk, hogy amikor mi a továbbiakban népiességről szövegezzünk, akkor főként az irodalmi népiesség fogalmához tartozó jelenségeket vesszük számításba. E megállapítás azért is szükséges, mert a népiesség nemcsak az irodalom relációjában vizsgálható, hanem megtalálható a megegyező társadalmi és világnézeti tényezők eredményeként a társalmi életben is.¹

Arany János is töprengett az illő megnevezésen. Népiességünk a költészetben című vázlatában megállapítja: „A népiesség fogalma közönség s írók nagy része előtt nincs tisztában”. Majd: „Népiesség és népszerűség nem egy. A népies lehet népszerű, a népszerű nem mindig népies”.²

Dolgozatunkban azzal a népiesség fogalommal dolgozunk, amely Horváth János, Szauder József, Barta János elméletére épül. Ezek az értelmezések a népiességnek egy szűkebb és egy tágabb tartalmát mutatják be.

Az irodalmi népiességen – szűkebb értelemben – a népköltészet és a nép iránti érdeklődést és vele együtt az irodalomnak a népköltészethez való tudatos idomulását értjük.³

A tágabb tartalmú definíció magába foglalja a szűkebbet, azt mintegy magasabb szintre emelve és tárgyilag szélesebb körre kiterjesztve. Tehát: a magyarság történeti etnikuma élő, és így köztulajdonná tehető hagyományának összekapcsolódása egy népi érdekű eszmésséggel, amelyet az alkotó a népi élet, népi alakok, érzelmek stb. ábrázolásán, illetve kifejezésén keresztül sugározhat.⁴

Akár a szűkebb, akár a tágabb megfogalmazású definíciót vizsgáljuk meg, mindkettőben jelen van a szándékosság, az irodalmi népiességet meghatározó, egymást feltételező tartalmi és formai elem.

1. Vö. pl. Bartók B. 1948.; Szabolcsi B., 1958. Az irodalmi népiesség és a zenei népiesség rokonságára vonatkozólag: Szegedy-Maszák M., 1968. 433–445.

2. Arany J., 380.

3. Horváth J., 1927. 42.; Szauder J., 1958. 156.

4. Szauder J., 1958. 156.; Barta J., 1956. 165.

A fogalom szűkebb és tágabb értelmezése nemcsak tudati-tartalmi szint és tárgyi kör megjelölt viszonyában van egymással. Rámutat egyben a fogalom szigorú történetiségére is.

Így tehát – nem túlértékelvén a kéziratos kollégiumi irodalom értékeit – a magyar irodalmi népiesség fejlődéstörténetéhez kapcsolódóan látjuk a XVIII. század második felében a sárospataki kollégiumban meglévő kéziratosságot, amely – egyebek mellett – minden bizonnyal mélyen merít a népi dalköltésből is.

Azt gondoljuk ismereteink kapcsán, hogy ma is helytálló O. Nagy Gábornak az a megállapítása, hogy a diákköltészet alapvető sajátosságát a rokokó-szentimentális elem és a népiesség különös keveredése adja meg.⁵ E stíluskeverékben a rokokó elem egy különös magatartásforma, egy nem lévő életérzés mesterkéltséggel „élményének” eredménye. Arra kell gondolnunk, hogy a diákköltők azért fordulhattak olyan felfokozott érdeklődéssel a rokokó stílus felé, mert az ő életükből, környezetükből hiányzott a finomságnak, a könnyedségnek, a szalonvilágnézetnek minden megnyilatkozása.⁶ Mivel hasonlóan akarnak e finomkodó világhoz, úgy, hogy a rokokó-szentimentális elemeket gyakorta túlzásba viszik, minduntalan kiütöközik magatartásuk élményszegénysége, mesterkéltsége. S épp ezáltal kap a diákköltészet sajátosan vulgáris népi színezetet. Erre figyelmeztet Bán Imre is, hogy ez „nem a műköltészet népiessége, hanem a nép köréből származó, oda visszatérő értelmiségi tollforgatók természetes, szándékolatlan, szinte azt mondhatnók: ösztönös népiessége. Ez a magyaros, olykor paraszti kifejezőmód keveredik a klasszikus poetikai iskolázáson keresztülment költő mesterségbeli tudásának fitogtatásával, sőt a korszerű divatos ízlés, a rokokó cicomákon való kapkodással. Éppen ez adja meg különleges ízét.”⁷

A rendkívül bőséges anyagot nem részletezzük a folklór és a lírai dalműfajok kapcsolata⁸ szempontjából, elsősorban a népiességgel való összefüggést emeljük ki.

A rokokó-szentimentális elemekkel kevert népiességet leginkább a szerelmi témájú versek képviselik. Néhány jellemző példa a Szkárosi–Járdánházi melodiáriumból (1787):

*Talán nem is anya fajzott
A Pünkössti rósa rajzott
Szebb vagy szives Diamánál
Pirosabb vagy a rósánál.*⁹

...
*Nem leszek én már szerelmes
Mert szeretni veszedelmes
Kupidonak nyila mérges
Ritka szív az melly nem férges.*¹⁰

*Ha nem láttam volna galamb képed
Nem fogott volna meg léped
Eddig személyeddel csak paszkáztam
Már most bánom hogy hibáztam.*¹¹

5. O. Nagy G., 1942. 60.

6. O. Nagy G., 1942. 61–62.

7. Bán I.–Julow V., 1964. 14.

8. A kapcsolatra vonatkozóan lásd bővebben: *Küllös I.*, 1969. 235–245.

9. Tiszánineni Református Egyházkerületi Nagykönyvtár (a továbbiakban: TRENS) Kézirat-tára (a továbbiakban: Kt.) 513. 246.

10. TRENS Kt. 513. 245.

11. TRENS Kt. 513. 244.

Egyébként az imént hivatkozott melodiárium „Nóták Hármonijokkal” címmel negyvenhat dalt ír le. További kötetekből is hasonló szövegeket idézhetnénk.

A csúfolók között gyakori téma az asszonycsúfoló, vénlánycsúfoló. Kezdve a finom és egészséges humorú költeményektől, egészen a mosdatlan, egy-egy vérbő szituáción csámcsogó szövegekig. Mégis van ezekben a versekben egy olyan elem, amely sok esetben felmentést ad a vers írójának: ez pedig a humor. Abból a fajtából, amely kíméletlenül pellengérré állítja a képmutatást, a struccszemléletű önámítást:

*Elmentem én a szőlőbe kapálni, kapálni
Utánam a szolgáló gyomlálni, gyomlálni
Ahol jön már a gazdasszony lotsogni, fetsegni
Ördög győzi mind a kettőt tsokolni, tsokolni.¹²*

*Gálos Kati meg babázott
Mihelyt Jóska gatyát rázott
Hajja hujja lakodalom meg se volt a kéz
fogás
Mit tsinál ha hozzá fog a lassú tűz láng
ropogás.¹³*

*A szenységét a fattyának
Mindent meg mond az anyjának
De ki tekerem a nyakát
Hogy ne szopja az ajakát.¹⁴*

A XVII–XIX. századi népszerű asszonycsúfolók egyik változatát idézzük Herschman István énekeskönyvéből (1773 körül):

Új házas Asszonynak Szomorú Versei

*Átkozott volt az óra, melyben Asszonnyá lettem
párta helyett fejemre én ot Kontyot kötöttem
jaj Kontyom nagy gondom,
már is ennyi porontyom,
rósa nevet viseltem, tök virággá lettem*

*...
Nem mehetek Utzára Legényeknek szavára
Meg ragatta markomat a böltsőnek madzagja
jaj Kontyom etc.*

*...
Még szűz pártát hordoztam, senkitül sem tartottam
Kikkel s mikor akartam szabadon társalkodtam*

*...
Az egyik a kezemben a másik az ölemben,
Harmadik a böltsőben, negyedik a szökrényben*

*...
Akik még Szűzek vattok tanácsomat hallátok
Házasság igájától magatokat ojjátok*

12. TRENS Kt. 513. 235.

13. TRENS Kt. 513. 240.

14. TRENS Kt. 513. 255.

*Szörnyű nagy nyomorúság
Hidgyétek az házasság
Ezerszerte jobb enél
Leányi szabadság.¹⁵*

A XVIII. századi vénasszonycsúfolókról azt is meg kell állapítani, hogy ez esetben egy nagyon régi literátus (irodalmi) hagyomány továbbéléséről van szó! Ambrus Kristóf már 1551-ben tett közzé vénasszonycsúfolót, magyarul. Jóval előbbi a Körmöcbányai táncszó („Supra agnó . . .”), a XVII. századi „A vénasszony borjút őriz”, sőt Melius Péter is említ egy ilyet a XVI. század közepéről.

A kötetek dalszövegeinek tartalmi-formai tipizálása kapcsán szólnunk kell a népdalszerű szövegekről. Szándékosan nem népdalokról beszélünk! Ugyanis meghaladja területi kereteinket – munkánk eredeti célját is – annak végigkísérése, hogy minősítsük az olyan dalokat, amelyek feltehetően népdalok vagy azok variánsai.

Természetesen nehéz megállapítani, hogy a XVIII. század végén a XIX. század elején mi a népi, hiszen feljegyzéseink nincsenek. Más irányú (elsősorban folklór szándékú) kutatást igényelne annak a feltevésünknek meggyőző, szövegösszehasonlító bizonyítása, hogy pl. az Erdélyi–Kriza gyűjtemények részletesebb elemzése is azt mutatná, hogy a XIX. században begyűjtött népdalok (népballadák) jelentékeny része a régi magyar műköltészet (a kéziratos énekköltészet) lecsapódása, folklórrá lett változata.

Érveinket erősítendő hivatkozunk néhány – egyébként tucatszámra idézhető – népdalközeli szövegrészletre:

Herschman István énekeskönyvéből (1773):

*Gyere be rózsám gyere be
Csak magam vagyok ide be
Két Czigány legény hegedül
Csak magam járom egyedül*

*Csicseri borsó, vad lencse
Felcse szemű Menyetske
Most adott Isten kezemre
Majd meg járom veled Kedvemre.¹⁶*

Incipit sorok ugyanebből a kötetből:

*Nem aludtam csak egy szikrát
...
Magasan repül a daru szépen szól
...
Kerek az én kalapom, hej
...
Nincs Berényben olyan asszony.¹⁷
...*

15. TRENS Kt. 1664. 141–142.

16. Uo. 161.

17. Uo. 168.

Érthetően gyakran fordul elő a sárospataki kötetekben a következő hangulatos, megkapóan szép dal. Ízig-vérig népies hangvételű. Azzá teszi a téma népszerűsége, az életszerűség, a nyelvezet, a forma egyszerűsége:

*Bodrok partyán nevelkedett tulipán
Bus szivem csak téged óhajt téged vár
Bokrétámnak el hervadott szépsége
Oda tulipánom gyönyörűsége*

*Az én kedves szeretőtől megválok
A mellyet én nem kevéssé sajnálok
Többé veled szép violám nem hálok
Más országban nyugodalmat találok*

*Meg próbálok szeretőt szeret é
Meg ölelem meg tsokolom engedé
Katonának mentem rósám bánod é
El kell innét masérozni szánod é*

*Ha tsak ugyan tőlem el mégy drága kints
Gyöngy fekete két szemeddel rám tekints
Én is téged emlegetlek míg élek
Egyetlen egy gyönyörűségés lélek.¹⁸*

Szerelmet valló költemény. De mennyire más, mint a hasonló témájú rokokó-szen-timentális versezetek. Nem az elérhetetlen, a rózsaszínű világban élő kedves a vers ihletője. Itt a katonává lett legény búcsúzik szeretett kedvesétől. A vers egykori írója ezt az élményt, ezt az érzést énekli meg. Érzéseit minden rezdülésében átélve dalolja ki bánatát, teszi ezt nemes egyszerűséggel, leplezetlen őszinteséggel. A vers jellemző sajátja a személyes vonás, amelyet az egyes szám első személyű előadás még inkább hangsúlyoz. Ezért is érezzük olyan őszintének és igaznak a költemény világát. A népies jelleget a forma is erősíti (strófaszerkezet, szótagszám stb.). A népies versmondattani sajátosság érvényesül: a versszak terjedelme egybeesik a mondatokéval. Az enjambe-ment hiánya a hangzat és gondolat szakaszának ritmikái egységét biztosítja. A népi nyelvanyag meglétét talán szükségtelen bizonygatni. Szinte nincs olyan strófa, ahol ne találánánk népi alaktani, szókincsbeli, mondatszerkesztésbeli elemet.

A „Bodrok partyán nevelkedett tulipán . . .” korabeli népszerűségét jelzi az is, hogy a XVIII. és XIX. századi kéziratos kötetekben a dal nyolc szövegvariánsát találhatjuk meg.¹⁹ Az általunk idézett teljes szöveg 1775 körüli, és Kulcsár Pál melodiáriu-mában lelhető fel.

A folklórműfajok közé soroljuk a „Találós mesék, Fabula” megnevezésű szöve-günket, amelyre Tamáshiday Varga Ferenc gyűjteményében (1784) bukkantunk rá. Ritka szövegtípus. Az általunk vizsgált több ezer oldalnyi kéziratban inkább a lírai műnemhez sorolható szövegek fordulnak elő, epikus vagy drámai anyag általában sem gyakori a XVIII. századi kötetekben.

A citált „fabulák” nem a klasszikus (Phaedrus, La Fontaine; Heltai, Péczeli József, Fáy András) oktató mesék, állatmesék tartalmát-szerkezetét követik, hogy ti. egy-egy szituációban kiteljesedő valamely emberi gyarlóságot, erkölcsi tanulságot fogalmazzak

18. TRENS Kt. 1770. 36.

19. Stoll B., 1963. 453.

meg, amelyben nem a szépirodalmi gyönyörködtetés a lényeg, hanem a tanulság közre-
adása. Ezek a „fabulák” inkább a prózában vagy versben megjelenő találós kérdésekre
emlékeztetnek:

*A Napnak és élynek hív szolgája vagyok. Minden
embernek hírmondó pajtása. Nállam van időknék
hangos trombitája. Nem ér én szájjommal a Kakasok
Notája. Ora, Hora*

*Vagyon egy olly vitéz ki
Soha nem hartzolt,
Puskát ő kezében soha
nem is fogot
Még is ő sok embert
maga alá hajtot, És
sok nemzetséget immár
ő meg hodolt. Harang*

*Négy kerekű szekér 12 lo vonnya. 12 lonak
van 48 Lába, 366 patkószeggel rakva.
Egy Esztendőnek 4 része 12 holnap, 48 hét,
366 nap.²⁰*

Egy másik szövegünk szintén ritkaságszámba megy. Az 1780-as évektől való kétso-
ros versikénk talán egy eredeti éjjeliördalt őrzött meg, teljes szövegét idézzük:

*Kilentzet ütött már az óra
Ember halgass ezen szóra
Gazda vigyázzon házára
Tselédjére gyertyájára
Hogy tűz ne legyen kására
Mellytől őrizz egek ura
Kilentzet ütött már az óra.²¹*

Kuruzslások, receptek; népoktató-népfelvilágosító szövegek

Ha a kéziratos kötetek szövegeit a népiesség szempontjából pusztán formai elemek
alapján vizsgálnánk, akkor ki kellene rekeszteni az olyan népoktató-népfelvilágosító
szövegeket, amelyek legkülönbélebb tanácsokat közvetítenek. Ezek a feljegyzések is
bizonyítják, hogy a másolók-szerzők nemcsak szórakozásból – abból is –, hanem
tudatosan és a holnapra is gondolva szerkesztették és válogatták kötetük tartalmát.

A bőséges anyagot a tartalom szerint nehéz tipizálni, ugyanis az élet szinte minden
területéhez kapcsolhatunk szövegeket. Bizonyos átfedésekkel a főbb, jellemző tartal-
makat is csoportosíthatjuk:

a) *Kuruzslások, azaz valamely betegség gyógyításának módja.*

Néhány jellemző példa:

*Pokol var ellen: Végy három nagy pókot, két gerezd foghajmát ros lisztet sáfránt.
Keverd meg fehér borral v. vízzel, törd meg, sozd meg, borsold meg, és jól öszve törd,
azután kend ruhára és burítsd rea.²²*

20. TRENS Kt. 1853. 85–86.

21. TRENS Kt. 513. 258.

22. TRENS Kt. 1664. 129.

*Belső dagadástól kiváló: Fekete retket hajastól meg kell reszelni, ugyan annyi fenyő magot meg törni és a retekkel össze elegyíteni égett borral meglocsolni, rozs liszttel meghinteni.*²³

Vérhas ellen több gyógymódot is ajánl a korabeli szerző: Tormát meg köl reszelni, és olyan erős etcetbe, azt egye meg, használ.

Vagy: Lépes mézet egyék, vagy egész tojást új lábosba üssön vaj nélkül forgasson, szeretsen dióval hitse meg és egye.

Vagy: Rohat bios olmát meg kel reszelni, igya meg akár borba, akár éget borba, akár vízbe.²⁴

Jobbnál jobb tanácsokat olvashatunk egyéb helyeken „Kólyika ellen”, „Köszvény-től”, „Darázs vagy méh tsipés ellen”, „Ember rüh ellen”, „Ló rüh ellen”, „Csömörlés ellen” és így tovább. A feldolgozott kötetek közül a Kt. 1853., Kt. 403., Kt. 1513., Kt. 1664. számúban találhatók.

1777-ből származik az a szöveg, amely részben eltér az idézett kuruzsló receptektől. Az eltérés a gyógyítás eszközeiben van. Szándékában ez is gyógyítani akar, de nem füvekkel és magvakkal, egyéb gyógyírokkal, hanem a lelki folyamatok kóros elváltozásait megelőzendő pozitív személyiségjegyek tudatosításával, erősítésével. Egyfajta mentálhigiénés receptként tipizálhatjuk: Minden féle nyavalyában hasznos ez a házi orvosság.

*Ved a hitnek gyökerét, reménységnek levelét,
tisztaságnak virágjait, jó cselekedeteknek gyü-
mölcsét, békességes türésnek Liliomát, engedelmesség-
nek ruháját törd meg az ártatlanságnak mosarában,
ezeket szüzd által az meg fontolásnak rostáján,
ted az alázatosságnak fazekába, tölts reá az köny-
hullajtásnak vizét, főzd meg vig szível, ha ez
meg föl, hincsd meg vele barátodhoz való szeretet-
tel, egyed az penitentiának kalányával, és így ély
véle naponként nyag hasznát fogod venni.*²⁵
(1777.)

A szöveg pillérszavai a következők: hit, reménység, tisztaság, jó cselekedet, békés-
séges türés, engedelmesség, ártatlanság, megfontolás, alázatosság, szeretet, penitencia
(vezeklés, búbanat), amelyek ebben a kontextusban a valláshoz, a hitvilághoz is kö-
tődnek.

Több alkalommal hangsúlyoztuk a kötetek elemzésével kapcsolatban a szigorú
történeti meghatározottságot. Ezt ismét megerősítjük. Bármennyire is másképpen vé-
lekedünk ma a gyógymódok legtöbbszöréről, saját korában, a XVIII. században minden
bizonytal hite volt a recepteknek, különben mivel magyaráznánk a leírások figyelmes
részletezését. A komolyságot, a gyógymód megőrzésének szándékát erősítik az olyan
jegyzetek, amelyek feltüntetik a forrást is, hogy ti. kitől vette át a kötet szerzője a
szöveget:

A „Lép dagadástól” kezdetű szöveg mellett a másoló megjegyzi a forrást is: „Páriz
Pápai Ferentz orvos könyvéből . . .”²⁶

23. TRENDS Kt. 513. 439.

24. TRENDS Kt. 1664. 130–131.

25. TRENDS Kt. 1664. 16.

26. TRENDS Kt. 513. 441.

Olyan gyógyítási (hátfájás elleni orvosság) receptünk is van – persze ez egyedi eset – amelyet a belső borítóra írt a kötet szerzője.²⁷ Ugyanilyen ritka az olyan bejegyzés is, amikor egy későbbi kézírás (feltehetően a kötet új tulajdonosa) minősíti a gyógyimódot: egy köszvényvel kapcsolatos receptre eltérő tintás bejegyzéssel, a szöveget áthúzva, az íródott minden egyéb kommentár nélkül: „nem igaz”.²⁸

b) Étel- és italfélék készítésének leírása; élelmiszerek tartósítási eljárásai

Ismét bőseés anyagból válogathatunk. A receptek leírása újabb adalék a kötetek keletkezéséhez. A lejegyzés szándéka jelzi, hogy az ismert és ismeretlen kötettulajdonosok a holnapra is gondolva válogatták kötetük tartalmát. Minden bizonynal a peregrinációhoz kötődnek az olyan feljegyzések, amelyek más népek konyhakultúrájára hivatkoznak. Ilyen – többek mellett – Kocsi Csergő István kötete is: *Secretiora in usum Vita economica observata* avagy némely magánosabb, tselédes Gazdaságba használatos, megjegyzésre méltó dolgok. A mellyeket Bujdosásában egyéb dolgai között megjedzett Kocsi Csergő István . . .²⁹

Oldalakon keresztül sok mindenről ír: Hogy a kenyérnek fejr héjja legyen és így semmi benne el ne vesszen . . . ; Kovász vagy komlós korpa nélkül kenyeret sütni . . . ; Csömörlés ellen való ital . . . ; Zabliszt pogácsa . . . ; Hogy egészséges vizet igyál . . . ; Halat kedves ízüt hamarjába főzni . . . ; Pudingot főzni . . . ; A bor közül a vizet kivenni . . .³⁰

Szövegei között gyakran hivatkozik angliai tapasztalataira („amelyeket próbáltam Angliában”). Ő az, aki nyolc oldalon át írja le az angliai házi sörfőzés receptjét: *Serfőzés, amiképpen Angliában akármelly tselédes gazda finom sereket főz magának (Az Angliai ser igen híres)*.³¹

Egy másik kötetben a vaj tartósításának részletes leírását olvashatjuk: *A tartani való vaját Augustus közepétől October végéig kell készíteni, az elébb készült vaj nem alkalmas a tartásra. A vaját mennél nagyobb 30. 40 font darabokra kell szagatni, jól meg sózni, keményen öszve verni, azután egy Lisztel tele hordóba tenni, így esztendőig s tovább is frissen és éppen meg marad. A vaját a sótól megszabadíthatod ha friss édes tejbe téve abban feldagasztod*.³²

c) Vegyes tudnivalók

A kuruzslások, étel- és italfélék készítésének világosan elkülöníthető csoportja mellett harmadikként a vegyes, különféle tudnivalókat tartalmazó szövegeket összesítjük. Olvashatjuk egyes természeti jelenségek magyarázatait, találhatunk az egészséges életmóddal, gyermekneveléssel összefüggő tanácsokat. Több kötet foglalkozik a gazdaságkodással, a mezőgazdasággal, az állattartással kapcsolatos tapasztalatok részletezésével.

27. TRENS Kt. 854. 1.

28. TRENS Kt. 854. 424.

29. TRENS Kt. 403. 747.

30. TRENS Kt. 403. 7.

31. TRENS Kt. 403. 8.

32. TRENS Kt. 854. 422.

Rendkívül érdekes a páros rímű tizenkettesekben írt verses „ismeretterjesztő” szöveg, amely „Az Égi Háborúnak némely természeti tulajdonságairól” értekezik:

*Nem szükség hogy rettegj mikor az ég dörög
Mert korántsem az Úr haragja mennydörög
Sőt ha józanabban elméd fel emeléd
Ekkor a Teremtő nagy jó közöl veled.*³³

Strófákon keresztül magyarázza-értelmezi a villámlást, „gyantás tűz”-nek nevezi. Körülírja a ménkő, mennydörgés, villámlás jelenségeket. Megemlékezik Franklin Benjáminról, aki feltalálta a „menkő fogókat”. Hosszasan részletezi a villámhárító funkcióját. Javasolja, hogy a szegény ember fát ültessen, részletezi a villámhárító ma is érvényes elvét.

Prózában így folytatja: . . . *Ami a Szegény embert nézi, ha az ő háza magas dombon van, úgy is meg oltalmazhattya a ménkőtől, ha valamely fát ültet közel hozzá, amely sokkal magasabbra nevedjen idővel a háznál, mert az ilyen fáknek majd annyi haszna van, mint magának a ménkő fogonak . . .*³⁴

A mezőgazdasággal, állattartással és gazdálkodással kapcsolatban néhány jellemző szöveget választottunk ki. Nyilvánvaló, legtöbbjük közvetlen hiteles tapasztalaton alapul vagy, mint utaltunk rá, a peregrinációval függ össze, s így a korabeli diák kötet-szerző fontosnak tartotta a tanács lejegyzését, minden bizonnyal azért, hogy később ezeket hasznosíthassa. A gazdálkodási tapasztalatok generációs hagyományozódásának sajátos megnyilvánulásait olvashatjuk e feljegyzésekben:

*Mellyik légyen szebb és jobb üzü hús: A háznál tartott állatoknak szép fejér húsok vagyon és jobb üzüek. Mint Angliában ha a tehén vagy ju meg ellik mingyárt a fiát el adgyák, vannak olyan emberek a kik azt meg veszik fel tartják és jó pénzen el adgyák, annak osztán szép fejér husa vagyon és az rend szerént drágább mint ha nem háznál tartott, hanem az Annya alatt nevedett vólna, mert kedvesebb izü. A borjúnak az Annját mind Angliában, Német Országban, Belgiumban és Helvétában csak fia nélkül fejik: a juhokat pedig nem fejik, hanem csak gyapja hasznát veszik, amelyis az Angliai juhoknak igen szép puha. A tehenekk és juhoknak fiát le mettzik mind.*³⁵

IRODALOM

- Arany J.,
1968. Összes művei. XI. kötet. Prózai művek 2. 1860–1882. Sajtó alá rendezte: Németh G. Béla
- Bán I.–Julow V.,
1964. Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában. Budapest
- Barta J.,
1956. A kritikai realizmus kérdései a XIX. század magyar irodalmában. In: A realizmus kérdései a magyar irodalomban. Budapest
- Bartók B.,
1948. Válogatott zenei írásai. Budapest
- Horváth J.,
1927. A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Budapest

33. TRENDS Kt. 854. 418.

34. TRENDS Kt. 854. 420.

35. TRENDS Kt. 403. 10.

Komáromi S.

1989. A XVIII. századi sárospataki kéziratos versgyűjtemények (Alkalmi szövegek, köszöntők) HOM Évkönyve XXVII. 189–203.

Küllös I.,

1969. A magyar népköltészet lírai dalműfajái és a kéziratos énekköltészet. In: Népi kultúra – népi társadalom

O. Nagy G.,

1942. Református kollégiumi diákirodalom a felvilágosodás korában. Debrecen

Stoll B.,

1963. A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840). Budapest

Szabolcsi B.,

1958. A zene története. Budapest

Szauder J.,

1958. A magyar irodalmi népiességről. Világirodalmi Figyelő. 2. sz.

Szegedy-Maszácz M.,

1968. Az irodalom és a zene párhuzamos vizsgálatáról. Helikon 3–4. sz.

**HANDSCHRIFTLICHE GEDICHTSAMMLUNGEN
AUS DEM 18. JAHRHUNDERT BAND II. SÁROSPATAK
(Volksliedhafte und volksbildende Texte)**

Die vorliegende Studie stellt eine Fortsetzung der Arbeit auf den Seiten 189–203 des Bandes XXVII. des Jahrbuches des Herman Ottó Museums dar. In Teil eins gab der Verfasser einen Überblick über die Entstehung der Gedichtsammlungen und ihre Funktion. Hier zählte er Stück für Stück jene Bände auf, die als Grundlage für seine Meinung dienen. Zum Verständnis von Teil zwei ist es nötig zu wissen, dass der Verfasser sieben Gruppen aus inhaltlicher und thematischer Sicht gebildet hat, in deren Ordnung er sich damit auseinandersetzt, die Bände vorzustellen. Die erste unter diesen sieben Gruppen (Gelegenheitstexte, Grussadressen) wurden im ersten Teil der Studie betrachtet. In der vorliegenden Schrift setzt er seine Studie damit fort, zwei Themenkreise vorzustellen: volksliedartige Texte, Folklore und Volkstümlichkeit bilden den einen Inhaltskreis, während die Behandlung von Heilsprüchen, Rezepten und Texten zur Bildung und Aufklärung des Volkes den zweiten Kreis bilden.

Für wichtig hält es der Verfasser, den Begriff der literarischen Volkstümlichkeit zu interpretieren. In seiner Studie operiert er mit jenem Volkstümlichkeitsbegriff, der auf der Theorie von János Horváth, József Szauder und János Barta aufbaut. Diese Interpretationen stellen einen engeren und einen weitergefassten Inhalt der Volkstümlichkeit vor.

Die Texte der handschriftlichen Gedichtbücher aus Sárospatak sind von einem Gemisch aus Elementen der Rokoko-Sentimentalität und Volkstümlichkeit geprägt. Besonders die Liebesverse beweisen dies Doppelhaftigkeit. Von den Altweiber-Spottversen aus dem 18. Jahrhundert stellt er fest, dass es sich hier um das Weiterleben einer sehr alten (16–17. Jh.) literarischen Überlieferung handelt.

Den FolkloreGattungen ordnet er die Texte mit der Benennung „Rätselmärchen, Fabeln“ zu. Dies ist ein seltener Texttyp. In dem mehrere tausend Seiten umfassenden, hier untersuchten Manuskript kommen eher der Lyrik angehörende Texte vor; epische oder dramatische Stoffe sind im allgemeinen auch nicht häufig in den Bänden aus dem 18. Jahrhundert.

Im weiteren setzt sich der Verfasser mit den Texten zur Bildung und Aufklärung des Volkes auseinander, in welchen die unterschiedlichsten Ratschläge verteilt werden.

Er stellt fest, dass die Aufzeichnungen den Beweis dafür liefern, dass die Abschreiber und Verfasser – wenn auch des Vergnügens halber – so doch nicht immer nur deshalb – den Inhalt ihrer Bände bewusst und mit dem Blick auf morgen zusammenstellten und auswählten.

Neben den Heilsprüchen und den Rezepten zur Fertigung von Speisen und Getränken kann man hier die Erklärungen für einzelne Naturerscheinungen lesen. Hier sind auch Ratschläge zur gesunden Lebensweise und zur Kindererziehung zu finden. Mehrere Bände befassen sich mit der Wirtschaft, der Landwirtschaft und der Viehhaltung sowie eingehend mit den Erfahrungen daraus. In Zusammenhang mit der Analyse der Bände betont der Verfasser die strenge historische Determiniertheit. Er stellt fest, dass egal, welcher Meinung wir über die meisten der Heilpraktiken sind, seinerzeit, im 18. Jahrhundert, – mit der Absicht, erhalten zu bleiben – aller Wahrscheinlichkeit nach die Rezepte ihrer Glaubwürdigkeit besaßen.

Sándor Komáromy